

UOT 37.01

Fəridə Elxan qızı Məmmədzadə
Bakı Mühəndislik Universiteti

İBTİDAI SINIFLƏRDƏ TƏRBIYƏVİ İŞİN MAHIYYƏTİ VƏ MƏZMUNUNA DAİR

Фарида Эльхан гызы Мамедзаде
Бакинский Инженерный Университет

О СУЩНОСТИ И ЗНАЧИМОСТИ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Farida Elkhan Mammadzadeh
Baku Engineering University

ESSENCE OF EDUCATIONAL WORK IN THE BEGINNING CLASSES

Xülasə: Uzun illər uşaqların ibtidai sinif fəaliyyəti sadəcə təhsil olaraq qiymətləndirilirdi.

Lakin, sonralar tədris materialının mənimsədilməsi ilə yanaşı onlara təlim-tərbiyə məsələlərinin aşılması, düzgün istiqamət göstərilməsi də məktəbin önəmli vəzifələrindən biri kimi qəbul edildi. Nəzərə alınmalı ki, az yaşlı uşaqların gələcək təməlləri ibtidai siniflərdə qoyulur. Buna görə həmin illər ərzində məqsədə uyğun tərbiyəvi işin təşkil olunması vacibdir. Tərbiyəvi işlərin qurulmasında müəllim və ailənin birgə əməkdaşlığı da əsas şərtlərdən biridir. Tərbiyəvi işlər uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasına, düzgün əxlaqi, mənəvi dəyərlərə yiyələnməsinə xidmət etməlidir.

Açar sözlər: *tərbiyə, ibtidai sinif, müəllim, tərbiyəvi iş, təlim.*

Резюме: Начальная школа стоит как бы в стороне от всех проблем, сотрясающих основы средней школы. Многие годы она была малоподвижным звеном в системе образования. Основное ее предназначение виделось в том, чтобы дать детям представления об окружающем мире. Наиболее актуальные сегодня идеи стимулирования внутренних сил личности, организации учебной и внеурочной деятельности так, чтобы востребовались самостоятельность мысли и действия. Однако, для достижения этой цели потребовалось усиление влияния традиционного процесса обучения на воспитание и развитие личности школьника.

Ключевые слова: *воспитание, начальные классы, учитель, воспитательная работа, обучение.*

Summary: Primary school stands aside from all the problems that shake the foundations of high school. For many years she was a sedentary unit in the education system. Its main purpose was seen in giving the children an idea of the world around them. The most relevant today is the idea of stimulating the internal forces of the individual, organizing educational and extracurricular activities so that the independence of thought and action is in demand. However, in order to achieve this goal, the influence of the traditional learning process on the upbringing and development of the student's personality had to be strengthened.

Key words: *manner, primary school, teacher, training, educatory work.*

Uzun müddət ibtidai siniflərin fəaliyyəti əsasən uşaqlara ilkin təhsil vermək eyni zamanda ətraf mühit haqqında təsəvvür yaratmaqla kifayətlənirdi. Pedaqogikada bir sıra alimlər bu məsələyə münasibətdə öz ideyalarını irəli sürmüş və öz fərqli fikirlərini söyləmişdilər. 1940-1960-cı

illərdə M.A. Danilov, B.P. Yesipov, İ.Y. Lerner, M.N. Skatkinin elmi işlərində ibtidai siniflərdə təhsilin və tərbiyənin mahiyyəti və xarakteri haqqında yeni yanaşma ortaya qoyuldu. Bu yanaşmaya əsasən uşaqları məktəbə gəldiyi ilk gündən etibarən müəllimin avtoritar himayəsin-

İbtidai siniflərdə tərbiyəvi işin mahiyyəti və məzmununa dair

dən azad etmək fikri dayanırdı. Bunun üçün, alimlərin fikrincə məktəblilərdə azad fikrin inkişafına, müstəqilliyinə və yaradıcılığına diqqət etmək lazımdır. İbtidai siniflərdə şagirdlərə bir sıra xüsusiyyətlər aşılmalıdır. Məktəbə gəldikləri ilk günlərdən onlarda mənəvi keyfiyyətlərin tərbiyə olunması və onların şəxsiyyət kimi inkişafı istiqamətləri müəyyən olunmalıdır. Bu məqsədlə aparılan məqsədyönlü fəaliyyət kimi tərbiyə işinin rolu böyükdür. Tərbiyə işi sinifdə, sinifdən xaric və həmçinin məktəbdən kənar fəaliyyət nümunələri ilə həyata keçirilir. Tərbiyə işi yalnız tərbiyə olunanın üzərində qurulmamalıdır. O, eyni zamanda tərbiyə edənin müntəzəm tərbiyə olunması ilə bağlıdır. Pedaqoqlar da bu məsələni tərbiyə işinin əsas şərti kimi qiymətləndirir.

Tərbiyədə nümunə şərtidir, tərbiyə edənin özündən yaxşı nümunə ola bilməz. Bu baxımdan tərbiyə işinə cavabdeh olan hər bir şəxsin yaxşı nümunə olması vacibdir. M. Dobralyubovun fikrincə, müəllim o vaxt bədbəxt günə düşür ki, uşaqlar onun əxlaqi ləyaqətinə şübhə ilə yanaşırlar. Tərbiyə edənin özünün əməlinə bir uyarlıq, yaxınlıq, bir vəhdət olmalıdır ki, qarşı tərəf onun səmimiyyətinə inana bilsin.

Platon qeyd edir ki, yaxşı vətəndaş yetişdirmək üçün savaddan çox uşaqların əxlaqi baxımdan yetişməsinin qayğısına qalmaq lazımdır. Təlimə o qədər diqqət yetiririk ki, bəzən tərbiyə məsələləri arxa plana keçir, bu isə tərbiyə işinə mənfi təsir göstərir. Tərbiyəsizliyi biliksizlikdən daha qəbahətli hesab etsək heç də yanılmırıq. Tərbiyə insanın tək-cə zəkasını deyil, davranışlarını, ünsiyyətini, münasibət tərzini formalaşdırır.

Davranış qaydaları ibtidai sinifdə uşaqlara ilkin olaraq öyrədilir. Tərbiyə işini düzgün istiqamətini müəyyən etmək üçün hər bir uşağa fərdi qaydada yanaşılmalı, onun psixologiyası və ailə vəziyyəti nəzərə alınmalıdır. Hər kəsə məlumdur ki, məktəb sadəcə bilik ocağı olmaqla kifayətlənmir. O, həm də təlim, tərbiyə prosesinin həyata keçirildiyi bir müəssisədir. Tərbiyəvi işin səmərəsi tərbiyə verənin əxlaqi saflığından, mənəvi bütövlüyündən çox asılıdır. Tərbiyə edənin söylədiklərinin təsirli olması üçün əvvəlcə onun öz davranışlarına həssaslıq göstərməsi önəmlidir. Yaxşı əməllərlə nümunə olmaqla ya-

naşı, mənfi hallara qarşı biganə olmamaq da çox önəmlidir.

Tərbiyə işinin əsas qüvvəsi olan uşaqlar hər zaman küçədə, məktəbdə və digər mühitlərdə qarşılaşdıqları yeniliklər haqqında müxtəlif şübhə, sual və tərəddüdlər içərisində ola bilərlər. Həmçinin onların oxuduğu kitablar belə uşaqların tərbiyəsinə təsir edən amillərdəndir. Ona görə də onların oxuduqları kitabların belə hər bir sözünü, cümləsini diqqətlə nəzərdən keçirmək lazımdır. Yaxşı nəsil yetişdirmək üçün uşaqlara məzmun etibarilə mənəviyyatlarını zənginləşdirəcək, onları pis əməllərdən uzaq tutacaq kitablar seçilməlidir.

Müəyyən bir dövrdən sonra uşaqların dost seçiminə, dəyər verdiyi keyfiyyətlərə baxaraq onların davranışlarını, mənfi və ya müsbət davranışlarını analiz etmək mümkündür. Son dövrün qlobal problemlərindən biri də valideynlərlə övladlar başqa sözlə desək əvvəlki nəsillə yeni nəslin arasında mövcud olan mədəni fərqlər və bu fərqlərin mənfi nəticələridir ki, həmin mənfiləri tərbiyəvi iş vasitəsilə düzgün istiqamət seçərək aradan qaldırmaq olar. Yeri gəlmişkən bəzən maddi imkanı zəif olan, sadə bir ailədə böyümüş uşaqlar universitetə qəbul olduqdan sonra özlərini valideynlərindən üstün tutub, ataları ilə məsləhətləşməyi özlərinə sığışdırmırlar. Bu gün neçə-neçə valideyn var ki, uşaqları orta məktəbdə, hətta bəziləri ibtidai siniflərdə oxuyarkən bəzi radikal fikirlərə, zərərli davranışlara yiyələnir.

Keçmişdə və bu gün uşaqların qarşımıza çıxan mənfi davranışlarının kökündə düzgün qurulmayan tərbiyəvi iş, vaxtında verilməyən faydalı öyüd-nəsihətin olmaması dayanır. İbtidai sinifdə oxuyarkən şagirdlərlə aparılan tərbiyəvi işin, maarifləndirmənin istiqamətləri bəlli olduqda və düzgün tətbiq olunduqda bu bələlərdən qurtulmaq olar. Beləliklə, böyüklərin gözəl nümunə olması və düzgün təlim-tərbiyə verməsi övladlarının parlaq gələcəyinin əsas amillərindəndir. Pedaqoqlar doğru qeyd edir ki, uşağa aşılana ən mühüm vərdişlərdən biri də oxumaq və yazmaqdır. Uşaq müəyyən bir məqsəd və qayəyə çatmaq üçün mütləq oxuyub-yazmağı öyrənməli və tərbiyə edilən səviyyəsindən tərbiyə edən səviyyəsinə yüksəlməlidir. Çünki nəyə

görə oxuyub-yazdığını bilmək yazı savadının özü qədər əhəmiyyətlidir.

Tərbiyə bitkin sistemdir, təhsildəki təlim qədər tərbiyə də gələcəyə hazırlıqdır. Hər bir şagird diqqətlə öyrənilməli, onların fərdi xüsusiyyətlərini bilib tərbiyə işi qurulmadır. Uşaqlarla ünsiyyət tərbiyə işinin təşkilində böyük rol oynayır.

Tərbiyə ailədən gəlir, məktəbdə cilalanır, inkişaf etdirilir. İctimai mühit də müsbət və ya mənfi təsirini göstərir. Burada məqsədə çatmağın başlıca yolu tərbiyəçinin uşaqlara olan məhəbbətidir.

Tərbiyəvi işin uğurla alınması üçün tərbiyə edənin özünə olan münasibəti əsasdır, bəzən buna özünütərbiyə instinkti də demək olar, yəni insan ən əvvəl özünü tərbiyələndirməli, sonra isə üzərinə düşən vəzifəni həvəslə və davamlı yerinə yetirməlidir.

Tərbiyəvi iş çox ciddi və həyati məsələdir, bunun səhv aparılması, doğru-düzgün təşkil olunmaması bir sıra fəsadlara yol açır, pis vərdişlər yaranır, pis vərdişlər adət-ənənəyə çevrilir, xarakterdə oturur, ömrü boyu həyatda bu insan çox məsələlərə münasibətdə qeyri-obyektivlik nümayiş etdirir və onun şəxsiyyət, vətəndaş kimi formalaşmasında çox böyük problemlərlə qarşı-qarşıya dayanır. Tərbiyəvi işin doğru-düzgün aparılması sonda uşaqların tərbiyəsində öz ciddi izlərini qoyur. Əks təqdirdə fəsadlara yol açılır.

Tərbiyəvi işin təşkilində uşaqların yaradıcı işə cəlb olunmasına da ciddi önəm verilməlidir. M.A. Danilovun konsepsiyasına görə, yaradıcılıq tədris zamanı və dərsləndən prosesdə elə təşkil olunmalıdır ki, orada müstəqil düşünmə və müstəqil hərəkət etmə tələb olunsun. Bu məqsədlə tədris və tərbiyə işində şagirdlərin şəxsiyyət kimi yetişməsinə təsiri gücləndirmək tələb olunur. Bu istiqamətdə görülən işlər müəllim və şagird arasında münasibətlərin təməlini qoyulur. İbtidai siniflərdə uşaqlar sözə baxan, maraq göstərən, dinləməyə meyilli olduqlarına görə pedaqoq tərəfindən qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq bir o qədər də çətin olmur. Lakin yuxarı siniflərdə bu xüsusiyyətlər kəskin aşağı düşür və məktəblilər daha çox passiv və aqressiv olurlar. Deyilənlərə əməl etmək əvəzinə, mübahisə etməyə və gərginlik yaratmağa

meyilli olurlar. Bütün bunlar hər hansı bir düşüncənin məhsulu yox, anlaşılmayan hərəkətlərin məcmusu olur. Müəllim bu prosesləri idarə edə bilmədikdə proseslərin əsirinə çevrilir və qeyri-ixtiyari olaraq bir diktatora tabe olmağın təməlini qoyur. Məktəbdə bütün işlər “hə-yox”, “düz-səhv”, “yaxşı və pis” və s. üzrə qurulur.

İbtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji fəaliyyətinə nəzər yetirərkən, məlum olur ki, onların əksəriyyəti açıq şəkildə tərbiyə üsuluna üstünlük verir və sonda hər kəsi öz fikrinə tabe etməyə cəhd edir. Pedaqoji realıq və təhsil situasiyasının inkişafı idarəetməni çətinləşdirir. Pedaqoji prosesin daxilində olan mürəkkəblik və çoxşaxəli istiqamətlər müəllimlərin idarəetmə bacarığının vacibliyini ortaya qoyur.

Tərbiyəvi işin səmərəli olması üçün məktəbliləri fərdi öyrənmək vacibdir. Prof. N.İ. Volterev fikrincə, məktəbliləri öyrənərkən bir sıra aşağıdakı tələbləri nəzərə almaq lazımdır.

Şagirdlərin öyrənilməsi onların tərbiyə və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etməlidir. Şagirdlərin öyrənilməsi və onlara tərbiyəvi təsir. Şagirdlərin öyrənilməsinə planauyğun və sistemli həyata keçirmək lazımdır. Şagirdlərin təbii şəraitdə həyat və fəaliyyətinin öyrənilməsi də tərbiyəvi işin düzgün aparılması üçün vacibdir.

Şagirdlərin həyat və məişət şəraiti ilə tanış olmaq, onları bütövlükdə öyrənmək daha məqsədə uyğundur.

V.Q. Kütsenkonun fikrincə, uşaqları bütün təlim dövründə müntəzəm, inkişafda və bütövlükdə öyrənmək, öyrənmənin obyektivliyinə diqqət etmək şəxsiyyətin özünəməxsusluğunu daha tam açır.

Elmi cəhətdən əsaslandırılmış öyrənmə ondan ibarətdir ki, o, təsirlidir. Onun mahiyyəti, müntəzəm toplanan məlumatların yerində təbiiq edilməsindədir: öyrənərək tərbiyə etməli, tərbiyə edərək öyrənməli.

Prof. S-H. Axundovun fikrincə, fərdi yanaşma prinsipinin mahiyyəti həm də şagirdlərin təlim fəaliyyətindəki çatışmazlıqları bu prinsipin köməyi ilə aradan qaldırılır, onlarda yeni-yeni keyfiyyətlər yaratmaq olur ki, bu keyfiyyətlər hər şagirdin təlim fəaliyyətində həlledici rol oynayır. Bu fikirləri tərbiyə prosesinə də aid etmək mümkündür. Ayrı-ayrı şagirdləri öyrən-

İbtidai siniflərdə tərbiyəvi işin mahiyyəti və məzmununa dair

məklə onların davranış və rəftarındakı, insanlarla (müəllimlər, valideynlər, həmyaşdamları və b.) qarşılıqlı münasibətlərindəki natamamlıqlar aşkara çıxarıldıqdan sonra, onların aradan qaldırılması üzrə tərbiyəvi iş aparılır.

Şagirdlərin sinifdə düzgün yerləşdirilməsi təlim-tərbiyə prosesinə müsbət təsir göstərir. Sınıf rəhbəri məktəblilərə münasibətdə ayrı seçkiyə yol verməməlidir. Bu həm sinif kollektivinin təşkilini çətinləşdirir, həm ayrı-ayrı şagirdlərlə tərbiyə işinin düzgün qurulmasına maneçilik törədir, həm də müəllim-şagird münasibətlərinə mənfi təsir göstərir.

Müşahidələrdən görünür ki, sinif rəhbərləri bir sıra hallarda intizamı gözləməyən məktəbliləri axırıncı partalarda əyləşdirirlər. Həmin şagirdlər görür və başa düşürlər ki, onlara digər məktəblilər kimi yanaşılmır. Bu isə həmin şagirdlərdə tərslik, pozuculuq meyilləri doğurur.

Professorlar F.A. Rüstəmov və Ə.X. Paşayev şagirdlərlə aparılan tərbiyəvi işlərin səmərəliliyinə nail olmaq üçün düzgün planlaşdırılmanın həyata keçirilməsini və bu zaman qarşıda dayanan məqsədin aydın qoyulmasını vacib sayırlar. Bu xüsusda pedaqoqlar yazırlar: «Tərbiyənin məqsədinin müəyyənləşdirilməsi mərhələsindən sonra tərbiyə işinin planlaşdırılması mərhələsi başlanır. Bu iki mərhələ bir-birindən nəzəri cəhətdən ayrılır, amma praktik olaraq onlar vahid, bir-birindən ayrılmaz prosesdir. Bu mərhələdə pedaqoq qarşısında vacib vəzifə durur. Bu, şagirdlərlə birlikdə fəaliyyətin istiqamətinin bütün incəliklərini müəyyənləşdirmək, iştirakçılar arasında vəzifələri bölmək, təkcə nə iş görmək lazım olduğunu deyil, həm də necə görmək lazım gəldiyini də göstərmək deməkdir»

Nəzərə alsaq ki, aşağı sinif şagirdləri böyüklərin təsirinə çox həssas olur və onların özünü müdafiə qabiliyyətləri az inkişaf etmiş olur, bu halda müəllimlərin tərbiyə işində daha

yaxşı nəticələr əldə etmək üçün “gizli idarəetmə” üsulunu seçməsi daha düzgün olardı. Bu müəllimdən təhsil-tərbiyə prosesinin individuallaşdırılmasını, sağlam yaradıcı mühitin qorunub saxlanılmasını, keyfiyyətli və səmərəli bilik verilməsini, sinifdə münbit psixoloji şəraitin yaradılmasını tələb edir.

Hazırkı dövrdə bu məsələ daha aktualdır. Belə ki, müasir məktəblər müəllimdə təkcə tədris etdiyi fənni bilmək, yeni mövzunu başa salmaq bacarığının olmasını tələb etmir. Eyni zamanda, şagirdlərin fəaliyyətinin və təhsil-tərbiyə prosesini mükəmməl bilmə bacarığını tələb edir.

Uşaqların məktəbə gəldiyi ilk gündən onlarla aparılacaq əsas tərbiyəvi işin tapşırıqlarını müəllim əvvəlcədən müəyyən etməlidir. Bu tapşırıqlar aşağıdakı tərkibdə müəyyən oluna bilər. İlk olaraq şagird kollektivinin formalaşdırmaq, təhsil və tərbiyənin son nailiyyətlərini təcrübəyə aktiv tətbiq etmək, uşaqların fərdi yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafı istiqaməti üzərində işləmək, şəxsiyyətin özünü kollektivdə təsdiqləməsi üçün şərait yaratmaq müstəqil düşünmək və hərəkət etmək aktivliyini inkişaf etdirmək, şagirdlərin sağlamlığını möhkəmləndirmək və onları mənəvi keyfiyyətlərini formalaşdırmaq, şagird şəxsiyyətini estetik yaradıcılıq, dərk etmə və müxtəlif oyunlar vasitəsilə humanistləşdirilməsi.

Problemin aktuallığı. İbtidai siniflərdə tərbiyəvi işin mahiyyətinə həsr olunmuş bu məqalədə həmçinin ibtidai siniflərdə tərbiyəvi işin vacibliyindən, əhəmiyyətindən danışılır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif pedaqoqların tərbiyəvi iş haqqında fikirləri araşdırılıb, uğurlu nəticə əldə etmək üçün bir çox təkliflər irəli sürülüb.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə göstərilən müxtəlif yanaşmalar ibtidai siniflərdə tərbiyəvi iş prosesinin qurulması zamanı nəzərə alın bilər.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, 1980, № 5
2. Ə. Ağayev. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Mütərcim, 2015.
3. Ə. Ağayev. İbtidai siniflərdə tərbiyə işinin planlaşdırılması və onun həyata keçirilməsi metodikası. Bakı, 2011.

E-mail: feridememmedzade08@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. Əjdər Ağayev, dos. Cəmil Məmmədov*

Redaksiyaya daxil olub: 02.03.2018